

Széchenyi István az 1847–1848-as országgyűlésen

TAR CZALI LEVENTE DÁVID

Bevezetés

Az 1847–1848-as diéta, mely az utolsó rendi országgyűlésként vonult be a köztudatba, némileg a feledés homályába merült a márciusi, forradalmi események hatására. Az 1847 novemberére összehívott gyűlésről mind a kormánypártiak, mind az ellenzékiek tudták, hogy kulcsfontosságú lesz. Mindenki izgatottan várta, hogy az egész reformkort átívelő kérdések közül mire sikerül megoldást találni. Megvalósul-e a köztelherviselés vagy éppen az örökváltság; eltörlik-e az ősiséget? A konzervatív párt programja a status quo: elsősorban a feudális viszonyok és az abszolutisztikus politikai rendszer lassú reformálása; az ellenzékiek ezeknek mielőbbi felszámolása és polgári intézmények behozatala. *„És e két párt között, vagy talán felettök állott gróf Széchenyi István, mosonyi képviselő, kinek követsége maga eseménynek mondható.”*¹ Akit az utókor és kortársai is gyakran konzervatívnak tituláltak, ő azonban így nyilatkozott magáról: *„Különös állásban vagyok; – én nem nevezem magamat conservatívnak – sokszor mondtam és írtam... én progressio embere vagyok”*.² Dolgozatomban a „legnagyobb magyar”, gróf Széchenyi István (1791–1860) tevékenységén keresztül igyekszem bemutatni az 1847–1848-as országgyűlésen történeteket.

Széchenyi munkássága a korábbi országgyűléseken

I. Ferenc 1825 júliusában érkezettnek látta az időt arra, hogy összehívja az országgyűlést. Ezen a diétán tulajdonképpen ismét kompromisszum jött létre az udvar és a rendek között. A király lemondott arról, hogy rendeleti úton kormányozzon, és hozzájárult ahhoz, hogy az 1791-es törvényeket megerősítsék. A kortársak kifejezéseivel élve, megtörtént a rendi alkotmány körülsáncolása.³ A diéta egyik legfontosabb mozzanata volt, amikor 1825. november 3-án, a pozsonyi vármegyházán az alsótábla kerületi (tehát nem hivatalos) ülésén Felsőbüki Nagy Pál élesen kikelt magából a nemzeti kultúra és az anyanyelv iránt közömbösen viselkedő mágnások ellen. Erre reflektálva szólalt fel Széchenyi István, aki birtokainak egyévi jövedelmét ajánlotta fel egy Tudós Társaság létrehozásához, melynek fő feladata a magyar nyelv ápolása. Széchenyi ezzel a felszólalásával gyakorlatilag berobbant a politikai köztudatba, ő azonban mindössze így értékelte beszédét a naplójában: *„A kerületi ülésen beszéltem; minden honfitársamat ellenséggemmé tettem.”*⁴ A Tudós Társaság (később: MTA)

¹ HORVÁTH 1868, 266.

² SZÉCHENYI 1978, 1127.

³ GERGELY 2005, 151–153.

⁴ SZÉCHENYI 1978, 420.

alapítását 1827-ben törvénybe is iktatták, majd 1830-ban az alapszabályok kidolgozása és a királyi jóváhagyás után kezdte meg tényleges működését. Széchenyi az országgyűlés után inkább távolságtartónak mutatkozott a rendi politizálás hagyományos fórumaival szemben.

Az 1830-as országgyűlés menetét nagyban befolyásolta az európai forradalmi hullám, melytől megrettentek Bécsben. A szeptember és december között lezajló diétán a rendek megszavazták az uralkodónak az adót és az újoncokat, emellett Ferdinándot – aki V. Ferdinánd néven lesz magyar király (1830–1848) – királlyá koronázták. A rendek számára a legnagyobb siker, hogy inntól kezdve a törvényhozásban a két tábla közötti üzenetek magyar nyelvűek lehettek. A következő országgyűlést a következő év októberére tűzték ki, azonban el kellett halasztani, ugyanis szörnyű kolerajárvány söpört végig az országon, mely a híres-hírhedt kolerafelkeléshez vezetett 1831-ben.⁵ Széchenyi 1830. augusztus 24-én Isztambulban keltezett levelében hálálkodik József nádornak, amiért a király jóváhagyta a Tudós Társaság alapokmányait. Illetve kifejezi azon kérését, miszerint szeretne jelen lenni a társaság megalapításánál, s szerinte az országgyűlés előtt könnyen teljesülhet is kérése.⁶ Naplójában több bejegyzést is rögzített az egyes ülésekről, melyeken kirekesztettnek érezte magát.

Nem jutott sokkal komolyabb szerep Széchenyinek az 1832–1836-os országgyűlésen sem. József nádor felajánlotta neki, hogy legyen az Al-Duna szabályozásának királyi biztosa, s ezért 1833-ban elhagyta Pozsonyt, így sokáig nem tudott tevékenyen részt venni a diétán. Melynek egyik legfontosabb kérdése az önkéntes örökváltság ügye volt, aminek értelmében a jobbágyság egy meghatározott összeg kifizetésével megválthatták magukat úrbéri terheik alól. Az örökváltság törvényjavaslata 1833 júliusában került az országos ülések elé. Némli huzavona után a felsőtábla is elfogadta a javaslatot, így az feliratként a királyhoz került, akinek esze ágában sem volt szentesíteni azt. Végül 1834. augusztus 28-án leiratot küldött a rendeknek, melyben anyagi engedményeket szorgalmazott a jobbágyság javára, de a reformjavaslatot elutasította. Másik sarkalatos pontja volt a diétának a magyar nyelv ügye. A főrendek megnyugodtak a magyar nyelvű üzenetváltás tényében, de nem fogadták el a feliratok és törvények magyar nyelvűségét. Hiába emelt szót a magyar nyelv ügye mellett Széchenyi és Wesselényi is, a főnemesek hajthatatlanok voltak.⁷ 1835 januárjában Széchenyi, József főherceg pártfogásával javasolta az országgyűlésen, hogy építsenek egy állandó hidat Buda és Pest között, amelyen mindenkinek, még a nemeseknek is fizetniük kell, ha át akarnak kelni rajta. Széchenyi naplójában ezeket a sorokat írta január 13-án: „*Hid a kerületi ülésen. A fizetés elve nagy többséggel átmegy... Mindenki ámul – győzelmem óriási. Az ülésen sokan dicsérnek etc... de nyiltan ellenségesek is. NAGY HAZAFI...*

⁵ MÉREI – VÖRÖS 1980, 672–674.

⁶ KOVÁCS ET AL. 2014, 111–112.

⁷ MÉREI – VÖRÖS, 720–729.

VILÁGOS PISTA – ezek a neveim.”⁸ Ezek után az elegyes ülésen is hasonló eredmény született: az alsótábla után a püspökök és mánások táblája is beleegezett, s ezzel a rendek tettek egy lépést a közteherviselés intézménye felé.⁹ Elmondhatjuk, hogy a harmincas években inkább a gyakorlati alkotó- és szervezőmunka kötötte le Széchenyi erejét. Nem kerülhették el figyelmét azonban az évtized második felére kiéleződő politikai küzdelmek sem. A közvélemény a szólásszabadság ügyével azonosította Wesselényi, Kossuth vagy épp Lovassy perét. Széchenyit nem ragadták el a kormányellenes indulatok, ugyanakkor a kulisszák mögött mindent megtett jó barátja, Wesselényi Miklós szabadulásának érdekében.

Ez a fajta távolságtartás jellemezte Széchenyi szereplését az 1839–1840-es országgyűlésen is. Bár a legtöbb kérdésben az ellenzék álláspontját támogatta, nem csatlakozott a Batthyány Lajos gróf által vezetett főrendi ellenzéki csoporthoz. Ennek a diétának a legfontosabb kérdése a szólásszabadsági sérelem orvoslása, azaz a politikai elitéltek kiszabadítása volt, melyet Deák Ferenc remek taktikai érzékének köszönhetően sikerült megvalósítani. Emellett még több reformjavaslatot szentesített az uralkodó 1840. május 13-án, mint például a legutóbbi országgyűlésen elbukott önkéntes örökváltság javaslatát, szabaddá tették a gyáralapítást és a boltnyitást. Széchenyi maga is szerepet vállalt a politikai foglyok kiszabadításáért vívott küzdelemben, élénken támogatta az örökváltság engedélyezését. Széchenyi követeléseit túlnyomórészt megvalósultak, úgy érezte, hogy haladhatnak tovább az általa kitűzött úton. Ám tudta, hogy saját politikai tekintélye nem elég ahhoz, hogy elképzeléseit teljes mértékben véghez tudja vinni, ehhez szeretne volna megnyerni magának Deák Ferencet, akivel ekkoriban igen jó baráti viszonyban voltak. Augusztus 20-án, a gróf névnapján, egy népes vendégsereg előtt Deák köszöntötte őt a cenki kastélyában.¹⁰ Az országgyűlés krónikájához tartozik még az 1840. november 19-én, a pesti vármegyeház üléstermében elhangzott beszéd, a börtönből frissen szabadult Kossuthtól, melyben köszönetet mond az ellenzéki vezérmegeének a kiszabadításáért. A hálálkodás után következtek már-már ikonikussá vált mondatai, melyekben Széchenyit a „legnagyobb magyarnak” nevezi. Széchenyi a naplójába a következőket írta az esetről: „*Kossuth megragad egy alkalmat, hogy a legnagyobb magyarnak nevezzen. Dübörgő, hosszú tetszés. Én nem indulok meg. Később: Kossuthnak: MIÉRT EMEL OLLY MAGASRA, HOL NEM TARTHATOM FEL MAGAMAT.*”¹¹ Ha Kossuth dicsérő szavait nem emeljük ki, hanem kontextusában vizsgáljuk, más képet kapunk. Széchenyi reformtevékenységeit ugyan méltatja, ezt azonban múlt időben teszi, jelezve ezzel, hogy a jövő politikai küzdelmeiben nem számítanak rá. A gróf már ekkor egy veszedelmes lázítót látott Kossuthban.

⁸ SZÉCHENYI 1978, 780.

⁹ CSORBA 2010, 178–179.

¹⁰ FÓNAGY – DOBSZAY 2003, 68–70.

¹¹ SZÉCHENYI 1978, 927.

A következő három évben Széchenyi egyre elszigeteltebbnek érzi magát, s végül elkezd a kormány felé közeledni. Politikai tevékenységét nagyban meghatározta a Kossuthal kiéleződő ellentéte. Az 1843. május 14-re összehívott országgyűlés egyik legjelentősebb törvényjavaslata az lehetett volna, hogy a háziadót a nemesek a jobbággyokkal közösen viseljék, azonban ez már a megyékben, a követutasítások megszavazása során megbukott. Ebben közrejátszhattak a korteshadjáratok, illetve Széchenyi szerint Kossuth és hívei túlzott agitációja miatt vallott kudarcot a tervezet. Széchenyi júniusban publikált egy javaslatot, miszerint minden hold föld után – legyen akár nemesi, akár jobbággykézen – két ezüstgaras adót kelljen fizetni. Kossuth is támogatta a „kétgarasos tervet”, némi kiegészítéssel, melyek Széchenyi számára nem voltak elfogadhatatlanok, így a két férfi között megindult valamiféle közeledés.¹² 1844. október 28-án tartotta meg szónoklatát a felsőtábla ülésén a „kétgarasos tervről”, melyről így emlékszik meg naplójában: *„Ma van a csatám napja! – Veres nadrágban etc.!!! – KÖZÖS TEHERVISELÉS ragyogóan kiharcoltatott.”*¹³ Azonban korai volt a gróf öröme, ugyanis a két tábla között az adóösszeg nagyságára és ellenőrzésére vonatkozó vitán megbukott az országgyűlés legjelentősebb Széchenyi-kezdeményezése. A terv bukása egyben Széchenyi és Kossuth közeledésének is véget vetett. Az 1844 novemberében eloszló diéta több jelentős reformkezdeményezést is elfogadott, mint például a magyar nyelv hivatalos államnyelvvé emelése vagy a jobbággyok birtokbírhatási joga. Azonban jóval több volt azoknak a javaslatoknak a száma, amelyet nemhogy megvitatni, de még felvetni sem lehetett ezen a diétán.

A Közlekedési Bizottság elnöke

1845 augusztusában a Helytartótanács keretein belül létrehozták a Közlekedési Bizottságot, melynek vezetésére Széchenyit kérték fel. A gróf döntő fontosságot tulajdonított a reformokban az infrastruktúra fejlődésének, ezért elfogadta a felkérést, azzal a feltétellel, hogy megőrizheti politikai függetlenségét. Széchenyi első és legfontosabb feladatának a Tisza szabályozását tekintette, melytől gazdasági és politikai hasznot is remélt. A folyamszabályozás vármegyényi terület művelhetővé válását jelentette, s az így kínálkozó gazdasági előnyöktől remélte a hagyományosan ellenzéki, erősen protestáns kelet-magyarországi nemesség megnyerését. A Széchenyi-Kossuth vitát tovább mélyítette a fiumei vasút ügye. Abban mindketten egyetértettek, hogy Magyarországnak az ausztriai piac kiváltságos helyzetétől független, tengeri közlekedési kapcsolatra van szüksége. Abban is egyetértettek, hogy a végpontja Fiume városa legyen. Az eltérés abban mutatkozott meg, hogy Kossuth a vasútvonal kiindulási pontját Vukovarra képzelte el, ugyanis a város vízi úton könnyen megközelíthető. Ezzel szemben Széchenyi egy pest-fiumei vonalban gondolkodott, mely erősítené a

¹² CSORBA 2010, 246–247.

¹³ SZÉCHENYI 1978, 1056.

hazai kereskedelmet és egy egységes országos piac kialakulásának lehetőségét, ám ekkor még nem lépett fel nyilvánosan tervével.¹⁴

A Politikai programm-töredékek

A vasútvonal kérdése Széchenyi és Kossuth között újabb konfliktust eredményezett, melynek egyik következménye kettejük emberi viszonyának további romlása, a másik pedig, hogy Széchenyi közelebb sodródott a konzervatívokhoz. Szerette volna, ha a következő országgyűlésen konzervatív többség lenne, s hogy akarataról a közvéleményt meggyőzze, 1847 februárjában kiadatta *Politikai programm-töredékek* című munkáját. E munka kétségtől Széchenyi egyik legszenvedélyesebb írása, melynek két fő célja, hogy erkölcsi tanácsokat osztogasson az ellenzéknek, illetve Kossuth népszerűségét csökkentse. Művében Kossuth szemére vetette, hogy „*midőn státusbölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva; ... midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem birta kormányozni gyakorlatilag; ... midőn népeket gondolt boldogítani, zugprókátorként, szerencsétlenségünkre csak felizgatójok volt.*”¹⁵ A *Politikai programm-töredékek*ből világosan látszik a gróf azon magatartása, mely elítéli a konzervatívoknak a feudalizmust fenntartani akaró törekvéseit, de megelégszik azzal, hogy legalább az alkotmányos formák útjáról nem térnek le. A mű fogadtatása liberális részről egyértelműen kedvezőtlen volt, a konzervatívok pedig megsértődtek a nekik szánt kritikákon. Korabeli írások szerint Széchenyi népszerűségének mélypontján volt, melyet jól jelez a mű csekély hatása, ugyanis komolyabb vita nem is alakult ki körülötte.

Széchenyi követté választása

1847. szeptember 17-én V. Ferdinánd kihirdette az országgyűlés összehívását, melynek szükségességét így indokolta a meghívólevélben: „*Fenséges József cs. kir. örökös Főherceg és magyar ország nádora elhunytával..., úgy az ország boldogságának növelésére, és a köz jó gyarapítására kívánt többféle nagy fontosságú törvényes intézkedések végett folyó évi November 7-ik napjára sz. kir. Pozsony városában országgyűlés rendeltetett.*”¹⁶ József nádor természetesen a dinasztia érdekeit tartotta szem előtt közjogi feladatának végzésekor, de jóval közelebbről ismerte a magyar valóságot, mint családjának bármely tagja, ezért idegenkedett az abszolutista módszerektől s jóval kevésbé volt elzárkózó a magyar reformtervek elől. 1847. január 13-án bekövetkezett halála ezért érzékenyen érintette az ellenzékét. Széchenyi is jó viszonyt ápolt a náddal, amikor a Közlekedési Bizottság elnöke volt, az ülések ideje alatt számos alkalommal ebédelt Józsefnél. Az uralkodócsalád József utódjául fiát, Istvánt

¹⁴ MÉREI–VÖRÖS 1980, 956–957.

¹⁵ HORVÁTH 1868, 224–225.

¹⁶ MNL CSML IV-1003-a, 5271.

szerette volna, aki ellen a rendek sem tiltakoztak. Ugyanakkor Széchenyi augusztus 9-i naplóbejegyzésében a következőket írja róla: „*Megmutatták István főherceg portréját. – Beteges, haldokló vonás a szája körül! Meghökkenett. Eltemet bennünket, vagy mi temetjük el őt!*”¹⁷ Az ősszel megkezdődtek a vármegyék és a szabad királyi városok követválasztási procedúrái, melyből két egyén megválasztását országos figyelem követte. Ez a két személy Kossuth Lajos és Széchenyi István volt. Az ellenzék vezére, Batthyány Lajos gróf Pest megyében, az ellenzék vezérmegyéjében támogatta Kossuth indulását. Birtokot vásárolt neki Tinnye közelében és korteskedett mellette. Erre szükség volt, ugyanis Pest megyében kicsi volt Kossuth támogatottsága, még az ellenzékiek körében is. Batthyány fáradhatatlan munkája meghozta gyümölcsét; Kossuthot 1847. október 18-án követte választotta Pest megye 2950 szavazattal, Balla Endre főjegyző ellenében, aki 1315 szavazatot kapott.¹⁸ Így Kossuth a megye második követe lett a közfelkiáltással megválasztott Szentkirályi Móric mögött. Amint kiderült, hogy az Ellenzéki Párt vezérei Kossuthot jelölik követükül Pest megyében, Széchenyi a következőket írta naplójába: „*Választási agitációk. – Követ óhajtok lenni... mert Kossuthot megválasztják. Nem agitáltam sem ellene, sem mellette, de menni igyekszem. Ezt hiszem, érzem: méltóbb hozzám! Hogy megválasztanak-e, c'est leur affaire! [Ez az ő dolguk.] Nem sokat teszek sem ellene, sem érte. Szkeptikus vagyok. Ahogy esik.*”¹⁹ Széchenyi tehát feladta helyét a felső táblán és indult a követválasztásokon. 1847. szeptember 22-én kelt levelében Zsedényi Edének e sorokat írta: „*Egy falut adnék érte, ha bármily öreg is vagyok, most követ lehetnék. Sopronban ezt könnyen elérhetném... Saját hajlamom szerint a legszívesebben már nem mozdulnék ki a kályha mellől. Ha azonban a veszélyekre tekintek, amelyek fejünk felett tornyosodnak, s amelyeket K. Lajtsy [ti. Kossuth] ellenünk fel fog idézni, akkor nincs számomra túl nehéz helyzet és túl terhes állapot.*”²⁰ Sokan biztosak voltak benne, hogy a konzervatív többségű Sopron megyében meg fogják választani a grófot, azonban két „ismeretlen” konzervatív jelölttel szemben megbukott. Ezután Zichy Henrik javaslatára jelöltette magát Moson megyében is, ahol Albrecht főherceg (kinek birtokai közé tartozott Magyaróvár) és a győri püspök közbenjárásával választották követte Széchenyit. 1847. október 19-én így vette tudomásul az eseményeket: „*Frank [Frank Márton, Széchenyi Pál ügyvédje] hozza nekem a hírt: hogy mosoni követ vagyok! – Örülök neki, én bolond! Egyik oldalnak sem fogok tudni a javára lenni! Fent és lent egyaránt kárhoztatás.*”²¹ Az ellenzék örömét fejezte ki, hogy egy konzervatív követ helyett a nemzeti reform első megindítója foglal helyet az alsó táblán. A pártok a haza önállóságát és

¹⁷ SZÉCHENYI 1978, 1156.

¹⁸ HORVÁTH 1868, 244–245.

¹⁹ SZÉCHENYI 1978, 1170.

²⁰ KOVÁCS ET AL. 2014, 420.

²¹ SZÉCHENYI 1978, 1172.

kormányzati függetlenségét illető kérdésekben különböztek, ennek ellenére az országgyűlés első napjai teljes egyetértésben ünnepelt örömnapok voltak.

Az országgyűlés első szakasza

Az országgyűlés ünnepélyes megnyitására 1847. november 12-én került sor Pozsonyban, a primási palota dísztermében, a Habsburgok uralkodásának történetében először magyar nyelven. Apponyi főkancellár beszéde után V. Ferdinánd ezzel a pár magyar szóval nyitotta meg a diétát: „*Magyarország rendezit itt látni örvendek. Atyai szándékomat a királyi előadások mutatattják. Fogadják bizalommal.*”²² A következőkben a királyi előadások következtek, első körben a nádorválasztás, melynél a királyi javaslat felbontása nélkül egyhangúan nádorrá kiáltották ki István főherceget. Emellett fontos kérdés volt még a katonaellátás szabályozása; a szabad királyi városok, az egyházi rend és szabad kerületek országgyűlési szavazatának rendezése; az örökváltság megkönnyítése, valamint a Partium visszacsatolása. Széchenyi a következő magasztos szavakkal írta le a diéta megnyitását: „*Császár magyarul beszél... Napvilág gyűlik! – Mindenki lelkesedik... Sokan sírnak. – Én azt a gyönyörűséget érzem a keblemben, hogy hozzátettem a magamét egy nemzet újjászületéséhez. – Megválasztatik a NÁDOR. Felolvastatnak az előadások.*”²³ A királyi előadásokra adandó válaszfelirat elkészítésének érdekében Kossuth Lajos egy nagy beszédet mondott, mely tükrözte az ellenzék álláspontját. Szerintük a felirat mutasson rá az örökös tartományok abszolutisztikus kormányzására, illetve a régi, rendi sérelmek orvosolatlanságára. A sérelmek közül Kossuth kiemelte az adminisztrátori rendszert, valamint a horvát tartománygyűlés átszervezését. Több napos dühödt vita után a konzervatívok, vagy más nevükön kormánypártiak álláspontja végül Széchenyi megfogalmazásában került szavazásra. Ez egyetértett Kossuthtal az örökös tartományok abszolutista kormányzásának elítélésében, azonban a feliratban a fő hangsúlyt nem a sérelmekre, hanem az országgyűlés állandósítására helyezte. A gróf november 27-i naplóbejegyzése: „*Kerületi. Ülés... 'PEST VAGY MOSONY.' 23 és 26 szavazat. Nekem hárommal kevesebb. Egyáltalában nem törődtem vele. – Nyugodt vagyok.*”²⁴ Mint láthatjuk, nem sokkal ugyan, de az ellenzéki javaslat nyerte a szavazást, mely a konzervatívok konkrét vereségen túl azt engedtetten sejtetni, hogy az alsótáblának a többsége a későbbiekben az ellenzék oldalán fog szavazni. Ennek tudatában Szemere Bertalan november 29-én betérjesztette a közteherviselésre vonatkozó, míg Lónyay Gábor december 3-án az örökváltságról szóló törvényjavaslatot. December 6-án az alsótábla elfogadta a kötelező örökváltság elvét, december 9-én pedig a konzervatívok részéről Somssich Pál az ösiség megszüntetését javasolta. December közepéig folyamatosan ment a huzavona a két párt között, majd amikor már úgy tűnt, hogy

²² <http://mek.oszk.hu/00800/00893/html/> (Letöltés: 2018.03.28.)

²³ SZÉCHENYI 1978, 1176.

²⁴ SZÉCHENYI 1978, 1181.

a felirat inkább a konzervatív elképzeléseket tükrözi, Kossuth egy újabb hatalmas beszédében egészen szokatlan dolgot javasolt: mivel a főrendek álláspontja ellentétes az alsótáblával, ezért terjesszen be mindkét tábla külön-külön feliratot.²⁵ Ezekben a vitákban Széchenyi nem tudott részt venni, ugyanis decemberben több hétre ágyának döntötte a kanyaró, s így az első szakasz lezárultában nem játszott komoly szerepet.

Az országgyűlés második szakasza

A december 15-én megkezdődő második periódusban az ellenzék megkezdte a visszavett felirati javaslatban foglalt sérelmek tárgyalását. A kormány mindenféleképpen szeretett volna változtatni a jelenlegi állapotokon, ezért István főherceg tett egy javaslatot Kossuthnak, miszerint az ellenzék álljon el az adminisztrációs sérelmek felvételétől; s ennek fejében a kormány kész szentesíteni a közös teherviselésről, az örökváltságról és a városok rendezéséről készített törvényjavaslatokat. De Kossuth felismerte, hogyha a jelenlegi adminisztrációs rendszer fennmarad, az udvar a fent említett törvények végrehajtását saját tetszése szerint irányíthatja, így egyértelműen elutasította az ajánlatot. Azonban Kossuth háta mögött az ellenzék mérsékeltebb tagjai tovább folytatták a tárgyalásokat és egy, a törvényjavaslatot szentesítő királyi leirat fejében elejtik az adminisztrációs sérelmeket. Ez a királyi leirat meg is érkezett és február 1-jén kihirdetésre került. A királyi leirat elfogadásáról szavazásra került sor, ahol egyetlen szavazat döntött az elfogadás mellett. Kossuth nem nyugodott bele a szavazás eredményébe és sikerült elérnie, hogy a kérdést újratárgyalják. Február 12-én újbóli szavazásra került sor, ahol 13 szavazattal Kossuth eredeti javaslata győzedelmeskedett.²⁶ Kossuth helyzete győzelme ellenére sem stabilizálódott teljesen, ugyanis az országgyűlésen ekkor kezdődött a közlekedési ügyek tárgyalása.

A fiumei vasútvonal kérdése

Mint már korábban írtam, Kossuth és Széchenyi nem értettek egyet abban, hogy a Fiumében végződő vasútvonalnak hol legyen a kezdőpontja, míg Kossuth Vukováron képzelte el, addig Széchenyi Pesten. Az 1843–1844. évi országgyűlésen mindkét tábla elfogadta a Vukovár–Fiume vonalat, az uralkodó azonban nem szentesítette. A vasútvonal előmunkálatainak elvégzésére már 1844-ben Vukováriban, Fiumében és Pesten társaságok alakultak, ezek hamarosan egyesültek, s az egyesült vasúttársaság elnöke Kossuth Lajos lett. A tényleges építés azonban tőkehiány, illetve a konzervatív politikusok akadályozó tevékenysége miatt nem kezdődött meg. Utóbbit jól mutatja, hogy 1847. július 22-én Apponyi György kancellár hivatalosan szólította fel Széchenyit mint a Közlekedési Bizottság elnökét, hogy készítsen az országgyűlés elé benyújtható

²⁵ MÉREI – VÖRÖS 1980, 1211–1213.

²⁶ MÉREI – VÖRÖS 1980, 1214–1215.

közlekedési tervezetet. Széchenyi egy hónappal később azt írja levelében a kancellárnak, hogy már nincs idő részletes, támadhatatlan terv elkészítésére, s ha gyenge indítvánnyal állnak elő, félő, hogy az ellenzék kiveszi a kormány kezéből a gyeplőt.²⁷ Az 1847–1848-as országgyűlést megelőzően 47 vármegye foglalta bele követutasításába a vukovár–fiumei vasútvonal építését. Széchenyi bár nem rokonszenvezett vele, de sokáig nem is kínált más alternatívát, ezért úgy nézett ki, hogy Apponyi kénytelen lesz jóváhagyni a tervezetet. Azonban Széchenyi 1847 decemberében megbízta titkárát, Kovács Lajost, hogy dolgozzon ki egy közlekedéspolitikai koncepciót, ugyanis több éves együttműködésük alatt alaposan megismerte a gróf, főleg Pesten koncentrálódó alapelveit. A munka 1848 februárjában jelent meg *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* (továbbiakban *Javaslat*) címmel. A Javaslatban megjelenő ellenérvek közül a legfontosabb, hogy a vukovár–fiumei vonal nemzetiségi területen halad át, így a haszon nagy része nem a magyarokat, hanem a horvátokat illetné. Eötvös József és a centralisták támogatták Széchenyi tervezetét, ugyanis ha elutasítják a vukovár–fiumei vasutat, az a Kossuth vezette országgyűlési többség megingásához vezethet.²⁸ A vasútvonal ügyében kiválasztott követek alkották a kerületi bizottságot, mely munkáját 1848. február 16-án kezdte meg. Kossuthot február elején főképp az országgyűlés napirenden levő vitái kötötték le, a vasútvonal kérdésének fontosságára ekkor még nem figyelt fel. Időközben a sajtó megkezdte a *Javaslat* ismertetését, közvetlen célja a kerületi bizottság megnyerése, távolabbi célja az országos közvélemény átállítása volt Széchenyi javaslata mellé. A február 19-i bizottsági ülés Kossuth és Széchenyi párharcáról szólt, akik érezték, hogy egy-két szavazaton múlhat a vasútvonal ügye, ezért nem merték szavazásra vinni a dolgot, s a következő ülésre halasztották a dolgot. A következő, s egyben utolsó bizottsági ülés február 21-én volt, ahol már elkerülhetetlen volt a szavazás. „*11 körülbelül velem, 3 középen, 7 ellenem. K[ossuth]: EZ SEMMI VÉGZÉS.*”²⁹ írja Széchenyi a naplójában. Kossuth azért tekintette semmisnek a bizottsági ülésen történeteket, mert még a két táblának is el kellett fogadnia ahhoz, hogy felirat formájában az uralkodó elé kerüljön a javaslat. Kossuth a következő napokban megbetegedett, ezért Széchenyi kimondta a tanácskozás elhalasztását addig, míg Kossuth fel nem épül. Időközben az európai forradalmak hírei megérkeztek Magyarországra (februárban az itáliai, március első napjaiban a franciaországi), s ezek kezdik foglalkoztatni az országgyűlésen résztvevőket. Széchenyi még megpróbálta a közlekedési ügy segítségével Kossuthot és Batthyányt háttérbe szorítani, de támogatottsága már nem volt, ismét elszigetelődött. Ezekkel az eseményekkel zárul március első napjaiban az országgyűlés második szakasza. A vasútvonal krónikájához tartozik még, hogy az áprilisi törvények XXX. törvénycikkének

²⁷ KOVÁCS ET AL. 2014, 417–418.

²⁸ GERGELY 1987, 344–345.

²⁹ SZÉCHENYI 1978, 1195.

értelmében, azonnal létesítendő vasúti vonalnak a Pest–Fiume közötti szakaszt határozta meg.³⁰

Széchenyi Bécsben I.

Március 1-jén megérkezett Pozsonyba a párizsi forradalom híre. „*Mundus se expedit*”, azaz elszabadul a világ – írta Széchenyi a naplójába.³¹ A hírek hallatán az ellenzék felismerte a központi hatalom szorult helyzetét, így teljes programjuk elfogadtatását tűzték ki célul. A március 2-i kerületi ülésen Kossuth bejelentette, hogy programját másnap az országgyűlés elé terjeszti. Széchenyi ellenjavaslattal élt, miszerint fogadjanak hűséget az uralkodónak, s ettől azt remélte, ha a helyzet normalizálódik, a kormányzat hálaképpen teljesíti a követeléseiket. Azonban Kossuth március 3-án elmondta felirati javaslatát, melyben a jobbágyszabadítást, a köztelherviselést, egy felelős minisztérium felállítását, továbbá a Habsburg Birodalom örökös tartományainak alkotmányt követelt. Az alsótábla elfogadta Kossuth javaslatát, a felsőtábla tagjai sem elvetni nem merték, sem elfogadni nem akarták, szerencséjükre István nádor ekkor Bécsbe távozott, a jelenlevők így kibújtak a felirat megtárgyalása alól. A nádor magával hívta Széchenyit is Bécsbe, ahol a kormányzat vezetői tanácskoztak. Apponyi György kancellár és Széchenyi is egyetértettek abban, hogy szükség van egy teljhatalmú királyi biztosra, aki rendet tud teremteni ebben a kritikus helyzetben. Széchenyi bízott benne, hogy tekintélye és követi pozíciója alkalmassá teszi erre a feladatra, ezért március 9-én kérte a kormányzat vezetőitől, hogy ruházzák fel őt a királyi biztos hatalommal. Terve azonban nem kapott támogatást, ugyanis a kormányzat tagjai bíztak abban, hogy meg tudják fegyelmezni az alsó táblát, továbbá féltek tőle, hogy egy királyi biztos kinevezése még inkább elmérgesítené a helyzetet. A Metternich által irányított kormányzat végül úgy döntött, hogy az lesz a legcélszerűbb, ha a felsőtáblával szavaztatják le a felirati javaslatot. Ugyanakkor a felsőtábla tagjai abban reménykedtek, hogy nem nekik kell meghozni a kínos döntést, hanem az uralkodó elintézi helyettük. Míg a két fél egymásra várt, március 13-án kitört a bécsi forradalom, mely lemondásra kényszerítette a kormányzat vezetőit.³²

Széchenyi Bécsben II.

A bécsi forradalom – melynek kirobbanásában Kossuth március 3-i felirati javaslatának igen nagy szerepe volt – híre március 14-én érkezett meg Pozsonyba. Az országgyűlés felsőtáblája még ezen a napon elfogadta a felirati javaslatot. Március 15-én, a reggeli órákban – nagyjából akkor, amikor a márciusi ifjak az egyetem orvosi kara felé megindultak – az országgyűlés két táblájának küldöttsége a Ferenc Károly gőzhajón Bécsbe indult, hogy a királynak

³⁰ 1848:XXX. tc.

³¹ SZÉCHENYI 1978, 1200.

³² HERMANN 2009, 24–26.

átnyújtja a feliratot. Ezen a hajón ott volt Széchenyi István is, akinek célja továbbra is Magyarország fejlődése volt, egy erős és stabil Habsburg Birodalom keretein belül. Azonban Metternich rendszerének bukása után ráébredt, hogy a birodalom csak azonnali alkotmányos átalakulás útján menthető meg, ezért félretette ellenszenvét és támogatta Kossuthot és Batthyányt. A gróf a hajóúton egy nagyon fontos javaslatot tett: *„Én egy kéziratot javaslok... melyet a császárnak alá kell írnia. Egész egyszerűen: István az én 'alteregó'-m. Elfogadják.”*³³ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy neveztesék ki István nádort az uralkodó teljhatalmú helyettesének. A délutáni órákban nagy ünnepléssel fogadták a magyar küldöttséget Bécsben, kiváltképp Kossuthot a március 3-i beszéde miatt. A felirati javaslatot még aznap este elvitték István nádorhoz, aki először meglepődött, de megígérte, hogy eljuttatja azt az uralkodóhoz. Másnap, március 16-án, délután egy órakor fogadta a küldöttséget és átvette a feliratot, semmitmondó válasz kíséretében. A felirat az esti órákban került a Lajos főherceg vezette Államtanács elé, akik hallani sem akartak a szöveg elfogadásáról. István nádor és Esterházy Pál herceg közbenjárása azonban meggyőzte a tanácsot, így végül engedtek a követeléseknek. Ennek ellenére, március 17-én reggel az Államtanács a király elé egy módosított szöveget juttatott el, melyben nem szerepelt Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezése, de István nádornak megadta a király helyettese címet. Ezért Kossuth és Batthyány javaslatára az immár „teljhatalmú” nádor személyesen kért engedélyt V. Ferdinándtól Batthyány kinevezésére, melyet megkapott. István azonnal kinevezte Batthyányt miniszterelnöknek, s egyben felhatalmazta, hogy minisztértársait terjessze elő. Így már a követelések teljesültek, s az országgyűlés küldöttsége a délutáni órákban visszatérhetett Pozsonyba. Még 17-én este Széchenyi küldött egy levelet bizalmasának, Tasner Antalnak, melyben elismeri bárminemű irigység nélkül Batthyány és Kossuth szerepét, továbbá megfogalmazza, hogy legőszintebben fogja őket szolgálni.³⁴

A törvényalkotások folyamata

A küldöttség visszatérte után már másnap, március 18-án megkezdte törvényalkotási tevékenységét a diéta. Egy zárt ülésen arról döntöttek – Széchenyi akarata ellenére – hogy nem költöznek Pestre, hanem Pozsonyban folytatják a munkát. Még aznap hoztak egy határozatot – Kossuth javaslata alapján – a legfontosabb teendőkről, melyek a következők voltak: felelős minisztérium megalkotásáról, a közteherviselésről, az úrbéri viszonyok megszüntetéséről, a nemzetőrség azonnali felállításáról és a sajtószabadság biztosításáról szóló törvények kidolgozása. A munkálatok gyorsaságát jól mutatja, hogy a jobbágyfelszabadításról szóló törvényeket még aznap éjfélig mindkét tábla elfogadta, így Batthyány már 19-én reggel Bécsbe utazott velük. Az országgyűlés közben folytatta munkáját és a nemzetőrségről, valamint a

³³ SZÉCHENYI 1978, 1207.

³⁴ KOVÁCS ET AL. 2014, 434.

felelős minisztérium létesítéséről szóló törvények kerültek a diéta elé. Időközben Batthyány felkérte minisztereit, köztük Széchenyit is, aki március 23-án a következőket írta naplójába: „*Batthyány Lajos odajön hozzám... Ne hagyjam cserben etc. és pont et chaussée-t [híd és út] vállaljam el. Azt mondom: Ha szükségetek van rám: igen! – Most aláírtam a halálos ítéletemet! Bizonyos, hogy kés alá kerülök!*”³⁵ A leendő miniszterelnök tehát a közlekedésügyi tárcát ajánlotta Széchenyinek, aki komoly kétségek között ugyan, de elfogadta. Mivel Batthyány nem kapott választ Bécsből a törvényekkel kapcsolatban, az időközben megszavazott felelős minisztérium létesítéséről szóló törvénnyel március 24-én ismét Bécsbe utazott. Nehéz tárgyalásokra számított, ezért magával vitte Deák Ferencet, a leendő igazságügyi minisztert. Az udvar eleinte nem engedett elképzeléseiből, azonban a pozsonyi országgyűlés ellenállása, továbbá az időközben kitört lombardiai felkelés miatt nem volt tanácsos a konfrontációt választani. Ezért március 30-án Bécsbe rendelték Batthyányt, Deákot, Széchenyit és Eötvöst.³⁶ Az első megbeszélés eredménytelen volt, így egy nappal később újra tárgyalásba kezdtek a felek. A tárgyalás eredményeként a királyi kézirat tartalmazta a felelős minisztérium felállításának engedélyét, a hadsereg ügyét pedig a nádor és a felelős kormány hatáskörébe utalta. Korábban szó esett még arról is, hogy a magyarok átvállalják az osztrák államadósság egy részét, erre azonban még az udvarhű Széchenyi is azt mondta, hogy abszurdum. Így a felek kompromisszumot kötöttek, s a közös költségeket kölcsönös egyetértés alapján a későbbiekben határozzák meg. Még ezen a napon Széchenyi megpróbálja rábeszélni Esterházy Pált, hogy fogadja el a király személye körüli – gyakorlatilag külügyi – tárcát Batthyánytól.³⁷ Esterházy végül igent mond a felkérésre. Április 2-án Batthyány Lajos benyújtja kormánya névsorát István nádornak, melyet másnap királyi jóváhagyásra terjesztenek fel. Április 5-én Esterházy megérkezik Pozsonyba, s megpróbálja meggyőzni a kormányt és az országgyűlést, hogy szavazzanak meg újoncokat a császári és királyi hadseregbe, a kormány azonban elutasítja az újoncmegajánlást. A következő napokban is folytatódik a gyors törvényalkotási folyamat, többek között Széchenyi közlekedésügyi törvényjavaslatát is tárgyalják. Április 8-án leszavazták tervezetét, rögtön ezután elküldte Batthyáynak a lemondását, azonban a leendő miniszterelnöknek sikerül megakadályoznia azt.³⁸ Az országgyűlés az utolsó javaslatot április 9-én terjesztette fel az uralkodó elé, aki egy nappal később az esti órákban gőzhajón megérkezett Pozsonyba. Április 11-én reggel a Batthyány kormány ott lévő tagjai letették az esküt, majd V. Ferdinánd az országgyűlés két táblájának együttes ülésén ünnepélyesen átadta a nádornak a szentesített törvényeket, melyek „áprilisi törvényekként” vonultak be a köztudatba. Ezzel

³⁵ SZÉCHENYI 1978, 1214.

³⁶ HERMANN 2009, 49–50.

³⁷ SZÉCHENYI 1978, 1220.

³⁸ SZÉCHENYI 1978, 1225.

véget ért az utolsó rendi országgyűlés, mely arra vállalkozott, hogy törvényes keretek között lerakja a polgári Magyarország alapjait.

Az országgyűlés bezárása után Pestre érkező Széchenyi első feladata minisztériumának megszervezése volt. Bő négy hónapos szakminiszteri tevékenységének nem sok kézzelfogható eredménye lehetett az adott körülmények között. Egy közlekedési minisztériumnak, amelynek fő feladata a korszerű infrastruktúra megteremtése, normál körülmények között is évekre lett volna szüksége. 1848 nyarán lelki eredetű betegségei felerősödtek, melyet a „délvidéki kisháború” kialakulása és a folyamatos horvát fegyverkezés jelentette fenyegetés tovább súlyosbított. Lelki-szellemi összeomlása szeptember 4-én vált egyértelművé környezete számára. A tragikus események után felmentették hivatalából és a döblingi magánszanatóriumba szállították. Az állapota idővel javult, majd megint visszaesett, s végül az 1860. április 7-éről 8-ára virradó reggelen föbe lőtte magát.

Összegzés

Széchenyi István politikai magatartásában az utolsó rendi országgyűlés 6 hónapja alatt igazi „pálfordulás” következett be. Míg 1847 októberében azért választotta magát követté, hogy ellensúlyozza Kossuth Lajos népszerűségét, addig a februári-márciusi európai és magyar forradalmi események hatására belátta, hogy Kossuth radikálisabb politikájára van szükség. A korábban már említett, Tasner Antalnak címzett márciusi levelében ezt írta: *„Kossuth egy kártyára tett mindent és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tén 20 év alatt nem bírhatott volna előállítani!”*³⁹ A több évig tartó, olykor igencsak személyes hangvételű vitáik ellenére is képes volt beismerni, hogy a Kossuth által képviselt politika célravezetőbb 1848 tavaszán. Hozzá kell tennünk, hogy Széchenyi továbbra is a Habsburg Birodalom kötelékében képzelte el Magyarországot, de elfogadta és azonosult az ellenzék alkotmányos követeléseivel. Bár naplóbejegyzései alapján megállapítható, hogy több alkalommal is elbizonytalanodott döntésében, végig a magyar nemzet érdekeit tartotta szem előtt.

Források

1848:XXX. tc. = Bedő György – Kállay István (szerk.): *1847/8-ik évi Országgyűlési törvényczikkek*. Budapest : Maecenas, 1988.

MNL CSML IV-1003-a, 5271. = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár: Szeged Város Tanácsának iratai – Tanácsulési jegyzőkönyvek (1847) 5271.

³⁹ KOVÁCS ET AL. 2014, 434.

MÁRKI – BEKSICS 1898 = Márki Sándor – Beksics Gusztáv: Az utolsó rendi országgyűlés. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A modern Magyarország (1848-1896)*. Budapest : Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, 1898.; <http://mek.oszk.hu/00800/00893/html/> (Letöltés: 2018.03.28.)

Irodalom

CSORBA 2010 = Csorba László: *Széchenyi István*. Budapest : Officina Nova Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010.

FÓNAGY – DOBSZAY 2003 = Fónagy Zoltán – Dobszay Tamás (szerk.): *Széchenyi és Kossuth*. Budapest : Kossuth Kiadó, 2003.

GERGELY 1987 = Gergely András: A fiumei vasút vitája az utolsó rendi országgyűlésen. In: Gergely András: *Egy nemzetet az emberiségnek – Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról*. Budapest : Magvető Könyvkiadó, 1987, 323–379.

GERGELY 2005 = Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest : Osiris, 2005.

HERMANN 2009 = Hermann Róbert (szerk.): *1848-1849 – A forradalom és szabadságharc képes története*. Debrecen : Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2009.

HORVÁTH 1868 = Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig III*. Budapest : Ráth Mór, 1868.

KOVÁCS ET AL. 2014 = Kovács Henriett – Körmendy Kinga – Mázi Béla – Oplatka András (szerk.): *„Ezt köztünk Isten áldja” – Széchenyi István válogatott levelei*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014.

MÉREI – VÖRÖS 1980 = Mérei Gyula (főszerk.) – Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története: 1790–1848*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980.

SZÉCHENYI 1978 = Széchenyi István: *Napló*. Budapest : Gondolat Könyvkiadó, 1978.

István Széchenyi on the 1847–1848 diet

LEVENTE DÁVID TARCZALI

In my paper I delineated the parliamentary activity of István Széchenyi (1791–1860) focused on the parliament in 1847–1848, which is the last feudal diet in the collective consciousness, but according to my point of view the revolution and its episodes overshadowed it. Széchenyi acted the most of the other diets here, because he wanted to compensate the activity of Lajos Kossuth – Széchenyi conceived Kossuth's politics will push the country into a revolution. To reach his purpose, he gave up his place in the upper chamber and elected himself as a legate in the lower house in Moson county. Széchenyi and Kossuth had several debates in the parliament, one of them was the railway line between Vukovár and Fiume. Nevertheless, in the days of the revolution Széchenyi realized that politics of Kossuth is more effective, and – testified his human magnificence – started to support his earlier opponent. Széchenyi had a great mediation on the legal framework of the revolution's episodes, and he was a minister of the first independent Hungarian government. According to these facts we can declare: Széchenyi had a significant role in the procreation of the democratic, parliamentary Hungary in the 19th century.